

**ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ СТОСУНКІВ У СТУДЕНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ****Г.Д.Панченко, О.С.Бойван**

*Анотація.* У статті розглядається важливість побудови і функціонування педагогічної системи формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації для більшої ефективності та впорядкованості навчально-виховного процесу.

*Ключові слова:* педагогічна система, гуманні стосунки, педагогічний процес, навчально-виховна діяльність, апробація педагогічної системи, моральні та духовні цінності особистості.

*Аннотация.* В статье рассматривается проблема необходимости функционирования педагогической системы формирования межличностных гуманитарных отношений для большей эффективности и упорядоченности учебно-воспитательного процесса.

*Ключевые слова:* педагогическая система, гуманитарные отношения, педагогический процесс, учебно-воспитательная деятельность, моральные и духовные ценности личности.

*Summary.* The article deals with the problem of complex understanding of the necessity of the formation of human relations among the students of colleges for more effective upbringing.

*Key words:* pedagogical system, human relations, pedagogical process.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Сьогодні в Україні не існує ефективної системи виховної ідеології, яка змогла б зупинити хвилю аморальності і здійснювати дієве виховання молодого покоління. Сучасна педагогіка пропонує теоретико-практичну базу щодо створення системи виховної роботи у навчальних закладах. Наприклад, авторська система В.Караковського ґрунтується на загальноосвітніх, вічних моральних цінностях [2]. В основі Вальдорфської педагогіки лежить антропософське вчення про індивідуальність людини. Як показали дослідження Л.Новікової, Н.Селіванової, виховна система являє собою соціальний організм, який функціонує за умови взаємодії головних компонентів виховання – індивідуально-групового, ціннісно-орієнтаційного, функціонально-діяльнісного, просторово-часового та діагностико-аналітичного [5, 6].

Відтак, створюється нова педагогічна система, що базується на гуманістичних ідеях, а її орієнтири узгоджуються з кращими надбаннями світової цивілізації. Важливим педагогічним принципом процесу гуманного виховання особистості є цілісність (сукупність закономірно побудованих, динамічно пов'язаних компонентів) та системність в організації процесу виховання та його ступеневий характер.

**Мета** нашої публікації – описати педагогічну систему формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації і визначити її функціональність у навчально-виховному процесі.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Насамперед, слід зауважити, що система в педагогіці визначається як «певний порядок у розташуванні і зв'язку частин чого-небудь». Під терміном «система» розуміємо певну «впорядкованість речей», сукупність взаємопов'язаних між собою частин певної цілісності, що забезпечує досягнення єдиної мети. Саме поняття «виховна система» або «система виховання» з'явилося у педагогіці не так давно. Перша робота «Виховна система школи: проблеми і пошуки», присвячена розгляду та дослідженню сутності виховної системи як феномена педагогічної практики, була надрукована у видавництві «Знання» в 1989 році і стала першим провісником актуальності та необхідності виховних систем у педагогічній теорії та практиці.

Методологічною основою для проектування педагогічної системи формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації слугує системний підхід, загальнонаукова розробка якого представлена дослідженнями відомих діячів, а саме: І.Блауберга, Е.Юдіна, В.Беспалько, Н.Кузьміної, Л.Загрекової, Т. Ільїної, С.Лашиної, Н.Посталюк, О.Волошенко та інших.

С.Лашина наголошує на тому, що педагогічна система — це вужче поняття, ніж виховна система, вона може розглядатися як основа виховної системи, оскільки виховна система з одного боку — психолого-педагогічна, з іншого – соціально-педагогічна. Вона формує вихованців не тільки як педагогічний чинник (через довілля, взаємини між вихованцями, вчителями, батьками, через

психологічний клімат у колективі, який об'єднує вихованців, викладачів та батьків у межах певного навчального закладу), але чітко передбачає послідовний вплив, а отже має складну структуру. Її компонентами є:

- 1) мета (тобто сукупність ідей, для реалізації яких створено систему);
- 2) діяльність (забезпечує її реалізацію);
- 3) суб'єкти діяльності, що її організують і задіяні в ній;
- 4) взаємини, що інтегрують суб'єктів у певну спільноту;
- 5) середовище системи, освоєної суб'єктом;

6) управління — забезпечує інтеграцію компонентів, взаємопов'язаних між собою; вони розкривають наперед послідовність і характер взаємодії педагогів та вихованців; розвивають цю систему.

Аналіз педагогічних систем у психолого-педагогічній літературі (В.Караковський, В.Беспалько, А.Макаренко, Г.Щукіна, Н.Кузьміна та ін.) показує, що всяка педагогічна система включає в себе наступні компоненти: 1) мету навчання і виховання; 2) вихованців; 3) педагогів; 4) зміст навчання і виховання; 5) засоби навчання і виховання; 6) організаційні форми; 7) процеси навчання і виховання. При цьому дослідники зазначеної проблеми вважають, що педагогічні системи мають будуватися за певними критеріями.

Так Н.Кузьміна вважає за необхідне включати до педагогічних систем наступні складові:

- зв'язок і цілісність, що передбачають обмеженість дослідження виділенням істотних залежностей між об'єктними галузями;
- контактність або стабільність, основними ознаками яких є відтворюваність (моделюючий комплекс може бути виявлений у різних умовах, ситуаціях і здається інваріантним при зміні ряду параметрів явища);
- спостережливість, тобто необхідність пов'язувати ключові моменти теоретичної моделі з реальними ефектами, які можна фіксувати у вивченій галузі об'єктів;
- огляд, тобто необхідність включати в модель по можливості мінімальне або, принаймні, доступне число параметрів [3].

Таким чином, основними характеристиками будь-якої педагогічної системи є доцільність, наявність структурних компонентів, певних зв'язків між ними, взаємодія з навколишнім середовищем, функціонування системи як цілісної єдності, динамічність, ієрархічність й упорядкування.

Можемо констатувати, що на сьогодні є достатня кількість теоретичних і практичних основ для розв'язання проблеми педагогічної системи формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації. Педагогічна система будь-якого навчального закладу — це складне психолого-соціальне утворення, що успішно взаємодіє з близьким і далеким соціумом, яке виступає засобом соціалізації.

Вважаємо, що педагогічна система формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації є сукупністю організаційних норм, методів, прийомів, виховних впливів на вихованців з метою створення сприятливих можливостей та стимулів для ефективного саморозвитку сукупності професійно-важливих, особистісно-ціннісних якостей і здатності до побудови гуманних стосунків і має такі характеристики:

1. Співпраця та суб'єктність. В центрі уваги педагога повинна бути особистість вихованця та її волевиявлення, а її розвиток розглядається як процес саморозвитку, де передбачається свобода вибору, оскільки вихованець — суб'єкт діяльності, а не об'єкт впливу педагога. Діяльність педагога із студентами — це співпраця на користь останніх.

2. Здійснення виховного процесу через визначені види професійної діяльності, яка має задовольняти потреби особистості студента навчальних закладів I-II рівнів акредитації у самоствердженні, самовизначенні, самоактуалізації, саморегуляції, а також через різні види діяльності студентів у виховній роботі: фізична, етико-естетична, пізнавальна, комунікативна.

3. Створення середовища, збагаченого сенсорними стимулами. Гарний дизайн приміщень, естетичність, визнання досягнень студентської молоді через стимули: заохочення, створення ситуації успіху, відзначення переможців конкурсів, олімпіад, конференцій, запровадження технологій педагогічної підтримки.

4. Психологічне забезпечення. Виявлення рівня розвитку природних задатків, обдарувань вихованців, вивчення міжособистісних стосунків у колективі, вивчення рівня вихованості студентів, відстеження психоемоційних станів тривожності та самопочуття як важливих складових

психологічного здоров'я під час навчання, діагностико-консультативна діяльність із студентами з девіантною поведінкою, моніторингові дослідження для педрад і батьківських зборів.

Н.Селіванова наголошує на тому, що процес розвитку й становлення педагогічної системи є суперечливим і нерівномірним, для нього характерні спади та піднесення і досить тривалі періоди стабільності [6]. Природно, що педагоги, які створюють або перебудовують виховну систему, прагнуть виокремити етапи, її розвитку. Н.Селіванова виділяє кілька етапів розвитку системи виховання і навчання:

1) етап становлення, якому притаманні ознаки пошуків, гострих дискусій, визначаються лідери, творчий актив групи, виникають конфлікти, триває важкий процес переоцінки минулого, перегляд педагогічних позицій. Природно, що на цьому етапі нерідко виявляються розбіжності між задумом і його реальним втіленням, тому в деяких педагогів піднесений настрій може змінитися апатією та пригніченістю. Особливого значення на цьому етапі набуває впровадження інновацій у життя навчальних закладів, що можуть стати як стабілізуючим, так і дестабілізуючим фактором для створеної системи;

2) етап, пов'язаний з відпрацюванням змісту діяльності і структури системи — остаточно затверджується системоутворююча діяльність, пріоритетні напрями функціонування системи; діяльність ускладнюється, закладаються зв'язки між різними її видами; інтенсивно відбуваються процеси колективотворення в середовищі вихованців і педагогів. Конфлікти на цьому етапі розвитку виховної системи досить різноманітні, основні з них пов'язані з випереджальним розвитком колективу вихованців, з перевагою недисциплінованості над морально-етичними нормами;

3) етап нового якісного стану студентської групи є третім остаточною етапом виховної системи. Підсилюються інтеграційні процеси, вони проникають у навчально-пізнавальну діяльність, органічно зв'язуючи її з вихованням. Помітно підсилюється увага групи до певної особистості. Педагогами реалізується особистісний підхід, домінує педагогіка відносин. У системі виникають свої механізми відтворення, вона накопичує, акумулює і передає свої традиції. Виникає характерна риса всіх добре налагоджених систем — соціальне успадкування. У педагогів розвивається нове педагогічне мислення, засноване на глибокому самоаналізі і педагогічній творчості, інтенсивно зростає самоврядування і саморегуляція вихованців;

4) етап гальмування не є завершальним етапом системотворення. Будь-яка виховна система має властивість «старіння», об'єктивні позитивні прояви системи нерідко ведуть до відмирання досвіду, що виправдав себе, породжуючи стереотипи, у цьому випадку виникає гальмування;

5) криза або відновлення і перебудова системи, що отримують характер кризи, але саме виникнення кризових періодів свідчить про динамізм виховної системи. Відновлення системи може йти двома шляхами — революційним і еволюційним. Перший, як правило, викликається надзвичайними обставинами в житті навчальних закладів, суспільства. Провідну роль у відновленні системи відіграє педагогічна концепція, що лежить в її основі, а також домінуюча діяльність, що лежить в основі системоутворюючого фактору. Якщо система зорієнтована на особистість вихованця, на розвиток її природних задатків і здібностей, на створення у навчальних закладах атмосфери соціальної захищеності, творчої співдружності, то така перебудова має гуманні характеристики. Якщо ж нова система зорієнтована на виховання слухняності, пред'явленні вимог, а дисципліна є домінантою виховного процесу, то подібна система виховання нехтує особистістю, її унікальністю і цілісністю.

Відновлення і перебудова системи — суперечливий процес, оскільки прогрес в інноваціях і змінах веде до ускладнень цілей, зміст стає різноманітнішим, зв'язки більш розгалуженими, відносини більш тонкими та складними [6].

Відомо, що будь-яка педагогічна система може успішно функціонувати лише при дотриманні певних умов, які можна визначити для більш ефективного функціонування системи формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації. Ці умови є сукупністю заходів, що сприяють і забезпечують успішне проходження студентами усіх рівнів готовності до формування гуманних стосунків. До них відносимо:

- використання потенціалу всіх навчальних дисциплін і видів виробничих практик для формування гуманних міжособистісних стосунків;
- наступність і взаємодоповнюваність навчально-пізнавальної, імітаційно-моделюючої, навчально-практичної, науково-дослідницької і самостійної діяльності майбутнього спеціаліста;
- введення в програму професійної підготовки спецкурсу «Проблема формування гуманних стосунків у студентів як значуще завдання кожного вихованця»;

- включення майбутнього спеціаліста в самостійну діяльність на заняттях з метою формування гуманних міжособистісних стосунків;
- використання методів і прийомів, адекватних завданням процесу щодо формування гуманних стосунків у студентській групі.

Через педагогічну систему формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації передбачається дати юнакам і дівчатам про гуманність у взаєминах, формувати і розвивати у молоді особистісні характеристики, які необхідні для успішної професійної діяльності. Потрібно познайомити студентів із досвідом тих колективів, які функціонують і працюють, активно застосовуючи гуманні принципи у побудові стосунків. Такі результати показують складність розвитку емпатійних умінь у процесі навчання у закладах I-II рівнів акредитації як за традиційною, так і за експериментальною програмами, а також про зацікавленість студентів власною оцінкою своїх можливостей взаємодіяти і розуміти людей.

Розробляючи експериментальну систему формування готовності студентів до гуманної взаємодії, ми спиралися на відомі рекомендації В.Загвазінського [1] про те, що нова система має дати студентам вичерпні знання теоретичних основ гуманного виховання, формувати в них уміння діагностувати, проектувати та продукувати гуманні взаємини, що так необхідно для професійної діяльності, ознайомити з досвідом роботи спеціалістів, які успішно використовують у своїй професійній діяльності гуманний підхід і вміло організують гуманну діяльність.

Змістовна сторона системи формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації включає п'ять взаємопов'язаних компонентів.

Перший компонент – *фундаментальні знання з дисциплін гуманітарної, загальнокультурної, професійно-предметної підготовки*, які набуваються у процесі засвоєння мінімуму змісту професійної освітньої програми з конкретної спеціальності. При вивченні названих блоків дисциплін відбувається включення в логіку їх викладання елементів підготовки до формування гуманних стосунків у студентів.

Другий компонент – *імітаційно-моделюючий*, коли створюються ситуації, що максимально наближені до життєвих реалій, у процесі вирішення яких студенти застосовують не лише власні практичні вміння, але й активізують власне емоційно-особистісне сприйняття. Студенти залучені до процесу формування гуманних стосунків через використання певних психолого-педагогічних заготовок, а потім, коли окремі з них досягнуть досить високого рівня розуміння даної проблеми, можливі вдалі імпровізаційні ситуації, що потребують вирішення без попередньої підготовки.

Третій компонент – *всі види виробничих практик студентів*, у ході яких одним із напрямків є ознайомлення з діяльністю тих спеціалістів, котрі активно використовують гуманістичні засади для побудови міжособистісних стосунків.

Четвертий компонент – *самостійна навчально-пізнавальна, науково-дослідницька і навчально-практична робота студентів*, що забезпечує єдність їхньої теоретичної і практичної підготовки до формування гуманних стосунків у колективі як виду творчої діяльності, спрямованої на розвиток індивідуальних здібностей.

П'ятий компонент – *цілеспрямований спецкурс «Проблема формування гуманних стосунків у студентів як значуще завдання кожного вихованця»*, мета якого полягає в тому, щоб підготувати студентів до побудови гуманних стосунків у групі. При організації і проведенні спецкурсу слід враховувати специфіку студентської групи.

Реалізація розробленої системи здійснювалась протягом усього періоду навчання студентів у Вінницькому транспортному коледжі.

Так, на етапі входження в проблему студенти були ознайомлені з поняттям гуманність, гуманні стосунки, гуманна взаємодія. Особливий акцент при цьому робився на важливість значення педагогічної взаємодії та оптимізації виховного процесу, оволодіння базовими та міждисциплінарними знаннями, що торкаються сутності, змісту та особливостей виховання в душі гуманності. На третьому році навчання студентів здійснювалась спрямована підготовка спеціалістів до діяльності в умовах, що наближені до гуманних. Свій внесок у формування готовності студента до цієї діяльності зроблено дисциплінами науково-предметної підготовки з даної спеціальності. Наприкінці етапу було проведено пілотажне дослідження засобами спостереження та опитування, яке переконало нас у правильності теоретичного передбачення, про що свідчить зростання інтересу студентів до проблем гуманного виховання.

Важливу роль на даному етапі відіграв спецкурс «Проблема формування гуманних стосунків у студентів як значуще завдання кожного вихованця», зокрема одна з його тем: «Необхідність формування почуття любові як ключової складової в побудові міжособистісних стосунків».

У системі формування готовності студентів до гуманної діяльності особливу роль відводили виробничим практикам, що входили в третій етап дослідження – етап рефлексії і внесення корекційних змін. З міркувань цілісності педагогічного процесу практику майбутніх спеціалістів ми оцінювали й осмислювали, починаючи з етапу підготовки. Проведення та підведення підсумків практики стало логічним підсумком цього етапу.

У дослідженні ми звертали увагу на практику в робітничих колективах, де, на нашу думку, максимально зближуються умови досліджуваної діяльності і реальної майбутньої професійної ситуації.

У формуальному експерименті брали участь студенти транспортного коледжу м. Вінниці, педагоги і керівники закладу. Порівняльний аналіз експериментальних даних проводився між студентами контрольних та експериментальних груп.

У процесі експериментальної роботи студенти транспортного коледжу м. Вінниці розв'язували різноманітні життєві ситуації, які тією чи іншою мірою наближені до професійних, аргументовано доводили доцільність найоптимальнішого варіанту. Розв'язання завдань здійснювалося на трьох рівнях:

- варіативному (вибір правильної відповіді);
- репродуктивному (знаходження стандартного рішення);
- творчому (розробка власного проекту).

Дослідно-експериментальна перевірка ефективності системи формування готовності до гуманних взаємин в умовах роботи трудових колективів стала важливим етапом нашого дослідження: ми мали на меті розширення знань студентів з теоретичних основ виховання гуманних стосунків, формування в них відповідних знань, умінь; доцільним видавалося також вивчення діагностичної готовності майбутніх спеціалістів в умовах їхньої роботи з трудовим колективом.

Отже, системний підхід у процесі поетапного формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації перетворить дослідно-експериментальну роботу з малопорядкованої сукупності дій педагогів і вихованців у цілісну спроектовану педагогічну взаємодію, зробить її цілеспрямованою.

Гуманні стосунки у студентських групах є результатом різнобічної педагогічно доцільної організації діяльності вихованців, до того ж вони є важливою частиною емоційно-психологічних міжособистісних стосунків, що зв'язують між собою тією чи іншою мірою всіх членів групи, незалежно від зусиль педагогів. Розвиваючи ділові стосунки, не слід руйнувати сформовану структуру міжособистісних гуманних взаємин, хоча система ділових стосунків повинна бути досить мобільною, тому що досвід партнерства й залежності особливо важливий у сьогоднішній ситуації розвитку ринку, підприємництва.

Стосункам, що виникають між студентами, властивий динамізм. Зміни у сфері неофіційних стосунків спричиняють зміни в офіційних і навпаки. Система взаємин у студентських групах створює позитивну атмосферу в навчальному закладі, сприятливий психологічний клімат у його колективі. Важливо, щоб ця атмосфера була сприятливою для особистісного розвитку вихованця. Гуманні стосунки у студентів полягають у доброзичливості й оптимістичності оточуючих, у вірі в сили та можливості кожного, у наявності почуття захищеності, в тому, наскільки сприятлива позиція студента в системі взаємин. Процес входження вихованця в систему гуманних стосунків складний, неоднозначний, суперечливий, але завжди глибоко індивідуальний, оскільки молоді люди різняться рисами характеру, зовнішністю, ступенем товариськості, знаннями, вміннями, соціальним досвідом.

Студентам контрольної та експериментальної груп необхідно було відповісти на запитання: «Чи є ефективною, на вашу думку, запропонована система формування гуманних стосунків у студентській групі?» Своє ставлення до цієї проблеми оприлюднили 151 учасник. Результати даного виду роботи такі (табл.1):

Результати, подані в таблиці 1, характеризують оцінку й ставлення студентів до запропонованої системи формування гуманних стосунків та технології її реалізації: 56 студентів контрольної групи, тобто 77%, погодилися, що робота такого змісту є корисною і плідною для формування гуманних взаємин у студентській групі; в експериментальній групі дали позитивну відповідь 62 студенту – це 80% від загальної кількості учасників.

**Перевірка ефективності системи формування гуманних стосунків у студентів (в абсолютних числах і в %)**

<b>Позитивна відповідь «Так»</b>	<b>К</b>	<b>Е</b>
Інтерес до цієї проблеми помітно зріс	18 – 25%	19 – 25%
З'явилося бажання працювати над власним самовдосконаленням	17 – 23%	22 – 28%
З'явилося прагнення вдосконалювати власну майстерність задля розвитку професійної культури	21 – 29%	21 – 27%
<b>Негативна відповідь «Ні»</b>	<b>К</b>	<b>Е</b>
Немає необхідності отримувати інформацію подібного змісту	4 – 5%	5 – 6%
Головне у нашій професійній діяльності – бути висококваліфікованим спеціалістом, а питання теоретично-гуманістичного змісту нехай залишаються педагогам і психологам	8 – 11%	7 – 9%
Це дуже особиста справа – вирішувати, що є добре, а що навпаки, а поради сторонніх є зайвими	5 – 7%	4 – 5%

**Висновки.** Як бачимо, апробована система формування гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації показала свою дієвість та ефективність у розгляді основних питань досліджуваної проблеми. Експериментальні дані, представлені у статті, красномовно про це свідчать. Педагогічна система гуманного виховання, розроблена на основі реалізації аналітико-діагностичної діяльності через чуттєво-емоційне сприйняття кожної особистості, виявилася такою, що враховує положення про повноцінне формування особистості: воно стає можливим, коли мотиви і потреби реалізуються в процесі проживання та переживання дій.

Система побудови гуманних стосунків у студентів навчальних закладів I-II рівнів акредитації охоплює весь педагогічний процес, об'єднуючи навчання, позакласну діяльність, спілкування за межами навчального закладу. В процесі взаємодії викладачів, вихованців і батьків поступово формується така система виховання, яка допомагає молодій людині освоїти моральні й духовні цінності суспільства, формувати у ній свідоме позитивне ставлення до своєї особистості, свого здоров'я як основи розумового, фізичного й трудового розвитку.

### Література

1. Загвязинский В. И. Проектирование региональных образовательных систем / В. И. Загвязинский // Педагогика. – 1999. – № 5. – С. 8-13.
2. Караковский, В. А. Воспитание? Воспитание... Воспитание! Теория и практика школьных воспитательных систем / В. А. Караковский, Л. И. Новикова, Н. Л. Селиванова. – М. : Новая школа, 1996. – 160 с.
3. Кузьмина, Н. В. Очерки психологии труда учителя: Книга для учителя / Н. В. Кузьмина. – Л. : ЛГУ, 1967. – 183 с.
4. Макаренко, А. С. О воспитании / сост. и авт. вступит. статьи В. С. Хелемендик. – 2-е изд., перераб., доп. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
5. Новикова, Л. И. Вопросы воспитания: системный подход. / под ред. Л. И. Новиковой. – М., 1981. – 136с.
6. Селіванова, Н. Виховна система, виховний простір – відчуйте різницю / Н. Селіванова // Управл. Освітою – 2005. – №24 – груд. С. 1-8.